

МАЪМУРИЙ ИШЛАРНИ БИРИНЧИ ИНСТАНЦИЯ СУДЛАРИДА КЎРИШНИНГ НАЗАРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ ВА ИШ ЮРИТИШНИ ТЎХТАТИБ ТУРИШ АСОСЛАРИ

Шерматов Акмалжон Пўлатжон ўғли

Андижон туманлараро маъмурий суди раиси

Аннотация

Ушбу мақолада Маъмурий низозларнинг маъмурий судларда кўриб чиқиш тартиби ҳақида, хусусан туманлараро маъмурий судлар саналган биринчи инстанция судларида ишларни кўриб чиқишнинг ўзига хус жихатлари 5 та категорияга бўлинган ҳолда таҳлил қилинган. Қонунчиликда амалга оширилган бир қатор ўзгаришлар, жумладан ЎРҚ 826-сон, ЎРҚ 833-сон қонунларда назарда тутилган ўзгаришлар баён этилган, таҳлил қилинган. Ундан ташқари, маъмурий судларда ишни юритишда иш юритишни тўхтатиб туриш асослари таҳлил қилинган. Сататистик маълумотлар ёрдамида мавзу чуқор ўрганилган. Хулосаланган.

Калит сўзлар

Тааллуқлилик, экстерриториал тартиб, иш юритишни тўхтатиб туриш.

Олимларнинг қарашларига кўра, маъмурий юстициянинг икки шакли мавжуд саналади. Улар қуйидагилар:

1. Маъмурий тартиб;
2. Суд тартиби.

2017-йил 1-июндан Ўзбекистон тарихида биринчи маротаба фуқаролик, жиноят ва иқтисодий судлардан алоҳида бўлган маъмурий судларнинг жорий этилиши, шунингдек, Ўзбекистон тарихида биринчи маротаба иккита янги қонун, яъни 2018-йил 8-январда Ўзбекистон Республикасининг “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги Қонунининг, 2018-йил 25-январда эса Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекснинг (МСИЮТК) қабул қилиниши билан Ўзбекистонда маъмурий ҳуқуқ ривожининг мутлақ янги, муҳим босқичи, даври бошлаб берган бўлса, 2023-йил 26-апрелда 833-сонли қонуннинг қабул қилиниши натижасида Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексга юқорида саналган ўзгаришларнинг киритилиши Ўзбекистонда Маъмурий судлар фаолиятини яна бир поғонага кўтарди дейишимиз мумкин.

Статистик маълумотарга қараганда жорий йилнинг 3-июн ҳолатига кўра Маъмурий судлар томонидан кўриб чиқилган ишларнинг жами сони **87 705** тани ташкил этади. Биринчи инстантсияда **70 187** та, Апеллясия инстантсиясида 12 953 та, Кассасия инстантсияси 3 905 та, Такрорий кассасияда эса 660 та иш кўрилган. Бу шуни кўрсатадики, маъмурий ҳуқуқий низолар йилдан йилга сон жиҳатдан ошиб бормоқда. Шунингдек статистик маълумотлар ҳам шуни кўрсатмоқдаки, маъмурий судларда низоларни кўриш динамикаси ошиб бормоқда.

Маъмурий судлар томонидан оммавий низоларнинг кўриб чиқилиши динамикаси

№	Худудлар	2019 й.			2020 й.			2021 й.			2022 й.			2023 й. 3 ойи		
		Жами кўрилган оммавий низолар	шундан		Жами кўрилган оммавий низолар	шундан		Жами кўрилган оммавий низолар	шундан		Жами кўрилган оммавий низолар	шундан		Жами кўрилган оммавий низолар	шундан	
			қаноат-лангирилган	%		қаноат-лангирилган	%		қаноат-лангирилган	%		қаноат-лангирилган	%		қаноат-лангирилган	%
1	Андижон вилояти	608	306	50%	456	223	49%	672	307	46%	671	265	39%	183	86	47%
2	Бухоро вилояти	586	370	63%	545	329	60%	828	427	52%	876	467	53%	211	112	53%
3	Жиззах вилояти	437	236	54%	555	376	68%	512	259	51%	590	305	52%	152	79	52%
4	Қашқадарё вилояти	1 952	1 569	80%	1 297	956	74%	1 393	803	58%	1 271	637	50%	313	174	56%
5	Қорақалпоғистон Р.	901	634	70%	731	529	72%	779	428	55%	756	438	58%	179	117	65%
6	Навоий вилояти	671	589	88%	671	579	86%	931	788	85%	1 050	828	79%	236	192	81%
7	Наманган вилояти	1 319	1 056	80%	1 141	832	73%	1 027	615	60%	988	497	50%	247	104	42%
8	Самарқанд вилояти	1 295	679	52%	1 075	507	47%	1 148	360	31%	1 209	508	42%	261	112	43%
9	Сирдарё вилояти	210	76	36%	206	74	36%	334	135	40%	570	296	52%	112	40	36%
10	Сурхондарё вилояти	1 567	1 280	82%	935	594	64%	762	336	44%	593	171	29%	123	56	46%
11	Тошкент вилояти	1 440	864	60%	1 220	700	57%	1 619	866	53%	2 020	884	44%	410	161	39%
12	Тошкент шаҳар	1 824	1 019	56%	1 594	988	62%	2 249	1 273	57%	2 705	1 437	53%	733	401	55%
13	Фарғона вилояти	1 571	982	63%	1 555	1 005	65%	1 256	552	44%	951	344	36%	232	67	29%
14	Хоразм вилояти	1 874	1 482	79%	3 085	2 438	79%	1 633	727	45%	1 094	381	35%	287	106	37%
	ЖАМИ	16 255	11 142	69%	15 066	10 130	67%	15 143	7 876	52%	15 344	7 458	49%	3 679	1 807	49%

Кўришиб турибдики, 2023-йилнинг 3 ойи давомида 3 679 та иш кўрилганлигини алоҳида таъкидлаш мумкин.

Олий Суд томонидан тушунтириш берилишича, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Суд-ҳуқуқ тизимини янада такомиллаштириш ва суд ҳокимияти органларига ишончни ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2018-йил 13-июлдаги ПФ-5482-сонли Фармони, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Раёсатининг “Суд амалиёти обзорларини тайёрлаш ва эълон қилиш тўғрисида” 2018-йил 27-июлдаги РС-44-18-сонли қарорининг 2-банди ижросини таъминлаш мақсадида, Олий суднинг ма’мурий ишлар бўйича судлов ҳай’ати томонидан 2022-йилнинг учинчи чорагида кассасия тартибида кўрилган ишлар бўйича суд амалиёти обзори тайёрланган бўлиб, унда қуйидаги маълумотлар ўрин олган:

- 2022-йил учинчи чорагида Олий суднинг ма’мурий ишлар бўйича судлов ҳай’атида кассасия шикоятлари (протестлари) асосида **377** та иш кўрилган бўлиб, шундан
- 312 таси бўйича суд ҳужжатлари ўзгаришсиз қолдирилган, 2 таси бўйича суд ҳужжатлари ўзгартирилган, **59** таси бўйича суд ҳужжатлари бекор қилинган, 4 таси бўйича иш юритиш тугатилган.
- Шунингдек, ишни кассасия тартибида такроран кўриш тўғрисидаги протестлар асосида 12 та иш кўриб чиқилган.
- Таҳлил натижаларига кўра, биринчи ва апелляция инстанцияси судлари томонидан аксарият ҳолларда ишлар тўғри ҳал этилган бўлса-да, моддий ва процессуал ҳуқуқ нормалари бузилишига йўл қўйганлик ҳолатлари ҳам мавжуд.

Демак кўришиб, турибдики, биринчи инстанция судларида иш юритиш ҳар жиҳатдан муҳим аҳамият касб этади. Эндиликда айнан ма’мурий-ҳуқуқий низоларни айнан биринчи

инстанция судларида кўриб чиқишнинг энг муҳим жиҳатларини таҳлил қиламиз. Аввало, Маъмурий судларда ишларни биринчи инстанция сифатида кўриш тартиб-таомиллари, протсессуал тартиблари белгилаб кўйилган ҳуқуқий асосларни келтириб ўтадиган бўлсак, булар қуйидагилар:

- Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекси;
- Ўзбекистон Республикасининг 2023-йилнинг 26-апрел санасида қабул қилинган “Давлат органлари билан муносабатларда фуқаролар ва тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқларининг самарали ҳимоя қилинишини таъминлаш бўйича қўшимча чоралар кўрилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” ги 833-сон Қонуни;
- Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг “Маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш бўйича суд амалиёти ҳақида” ги қарори;
- Ўзбекистон Республикасининг “Давлат божи тўғрисида”ги Қонуни;
- Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг “Маъмурий ишлар бўйича суд харажатларини ундириш амалиёти ҳақида”ди Қарори
- Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг “Маъмурий ишларни кўришда биринчи инстанция суди томонидан протсессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги қарори ва бошқа қонун ҳужжатлари.

Маъмурий ишларни биринчи инстанция судларида кўришнинг назарий-ҳуқуқий жиҳатлари. Ўзбекистонда маъмурий судларда биринчи инстанция тарзда иш кўзғатиш учун асослар биринчи навбатда Ўзбекистонда Республикасининг “Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисида”ги Кодекснинг 127-моддасида кўрсатилган бўлиб, иш кўзғатиш асослари кўрсатиб ўтилган бўлиб, маъмурий судларда иш кўзғатиш учун ариза асос бўлади. Бу ариза эса маъмурий судларга 3 хил тоифадаги шахслар томонидан тақдим этилиши мумкин. Булар: манфаатдор шахслар, прокурор ва давлат органлари ҳамда бошқа ваколатли субъектлар. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, бошқа ваколатли субъектлар дейилганда давлат органлари сирасига кирмайдиган ҳамда прокуратура органлари сирасига ҳам кирмайдиган, бироқ маъмурий ҳуқуқий фаолият билан шуғилланувчи органларни келтиришимиз мумкин. Хоссатан, Ўзбекистон Республикасининг “Давлат божи тўғрисида”ги Қонунининг 10-моддаси 1-қисм, 2-бандига кўра: Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатаси ва унинг ҳудудий бошқармалари — давлат бошқаруви органларининг, маъмурий-ҳуқуқий фаолиятни амалга оширишга ваколатли бўлган бошқа органларнинг, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг, улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан палата аъзоларининг манфаатларини кўзлаб берилган аризалар бўйича маъмурий судларга мурожаат қилганларида давлат божини тўлашдан озод этилганлар. Демак, бундан чиқди, мазкур органлар маъмурий судга мурожаат қилишлари мумкин бўлар экан.

Маъмурий судга тааллуқли иш(низо) бўлиши керак. Бу қандай изоҳланади ёки аниқланади? МСИЮТК нинг 26 ҳамда 27-моддаларида қандай низолар маъмурий судлар томонидан кўриб чиқилиши ҳақида нормалар акс этган. Хусусан, 26-моддада, маъмурий судга фуқаролар ва юридик шахсларнинг бузилган ёки низолашилаётган ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний

манфаатларини химоя қилиш тўғрисидаги, маъмурий ва бошқа оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган ишлар тааллуқли эканлиги, шунингдек, қонун билан маъмурий судга тааллуқли ишлар жумласига бошқа ишлар ҳам киритилиши мумкинлиги белгиланган. Шу булан бирга, агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, маъмурий суд ўзига тааллуқли ишларни фуқаролар, юридик шахслар ва маъмурий органлар, шунингдек ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амалга ошираётган чет эл юридик шахслари, халқаро ташкилотлар, чет эл фуқаролари, фуқаролиги бўлмаган шахслар иштирокида кўради. МСИЮтК нинг 27-моддасида ифодаланган 8 тоифадаги низолашга алоқадор бўлган ишлар маъмурий судлар томонидан тааллуқли ишлар деб қабул қилинади. Улар қуйидагилар: идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасидан низолашиш тўғрисидаги; маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг, давлат бошқаруви органларининг, маъмурий-ҳуқуқий фаолиятни амалга оширишга ваколатли бўлган бошқа органларнинг (бундан буён матнда маъмурий органлар деб юритилади), фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ва улар мансабдор шахсларининг қонунчиликка мос келмайдиган ҳамда фуқаролар ёки юридик шахсларнинг ҳуқуқларини ва қонун билан кўриқланадиган манфаатларини бузадиган қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) юзасидан низолашиш тўғрисидаги; сайлов комиссияларининг хатти-ҳаракатлари (қарорлари) юзасидан низолашиш тўғрисидаги; нотариал ҳаракатни амалга ошириш, фуқаролик ҳолати далолатномаларини ёзишни рўйхатга олиш рад этилганлиги ёки нотариуснинг ёхуд фуқаролик ҳолати далолатномаларини ёзиш органи мансабдор шахсининг ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) юзасидан низолашиш тўғрисидаги; давлат рўйхатидан ўтказишни рад этиш ёхуд белгиланган муддатда давлат рўйхатидан ўтказишдан бўйин товлаш устидан шикоят қилиш тўғрисидаги; инвестиция низолари бўйича; рақобат тўғрисидаги ҳамда маъмурий ва бошқа оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган талаблар бўйича ундириш сўзсиз тартибда амалга ошириладиган ижро ҳужжати ёки бошқа ҳужжат устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни ҳисоланади. Шуни айтиш керакки, агар маъмурий судга тақдим этилган ариза маъмурий судга тааллуқли бўлмаган низо бўладиган бўлса, судья ариза келиб тушгандан бошлаб 5 кунлик муддат ичида буни аниқласа, МСИЮтК нинг 133-моддасига кўра аризани иш юритишга қабул қилишни рад этиш ҳақида ажрим чиқаради. Агар ариза иш юритишга қабул қилинганидан кейин тааллуқли эмаслиги аниқланса (бунда бир нарсани инобата олиш керакки, эндиликда, жумладан 2023-йилнинг 26-апрелда қабул қилинган 833-сон ЎРҚ га кўра эндиликда маъмурий судга қабул қилинган низо фақатгина маъмурий судга тааллуқли бўлмаса, иш юритиш тугатилмайди. МСИЮтК нинг 108-мооддаси биринчи қисм биринчи банди билан иш юритишни тугатиш учун маъмурий судга қабул қилиб олинган иш учала судга ҳам тааллуқли бўлмаслиги керак. Бунда учта суд сирасига маъмурий судлар, фуқаролик судлари ҳамда иқтисодий судлар киритилади), МСИЮтК нинг 108-моддасига кўра иш юритишни тугатиш ҳақида ажрим чиқариши керак саналади.

Судга тақдим этилган ариза МСИЮтК нинг 128-моддасида назарда тутилган талабларга жавоб бериши керак. Яъни, Ариза (шикоят) судга ёзма шаклда берилиши ва аризачи ёки унинг вакили томонидан имзоланиши шарт. Аризада эса қуйидагилар кўрсатилиши керак: ариза (шикоят) берилган суднинг номи; ишда иштирок этувчи шахсларнинг номи (фамилияси, исми ва отасининг исми), жойлашган эри (почта манзили) ёки яшаш жойи; арз қилинган талабларга асос бўлган ҳолатлар (агар улар мавжуд бўлса); арз қилинган

ResearchGate

TOGETHER WE REACH THE GOAL

IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 7,245

VOLUME 7, ISSUE 2, 2024

талабларнинг асосларини тасдиқловчи далиллар; аризачининг қонунчиликка асослаб келтирган талаблари, талаб бир нечта жавобгарга нисбатан тақдим этилганда эса уларнинг ҳар бирига нисбатан талаблар; илова қилинаётган ҳужжатларнинг рўйхати. Шунингдек, шахслар томонидан тақдим этилаётган аризада (шикоятда) аризачининг ёки унинг вакилининг телефонлари, факслари рақамлари, электрон манзили кўрсатилиши мумкин. Бу улар билан эсонроқ алоқа боғлаш имконини беради. Аризада (шикоятда), агар низони тўғри ҳал қилиш учун зарур бўлса, бошқа маълумотлар, шунингдек аризачидаги мавжуд бўлган илтимосномалар кўрсатилади. Аризачи ўзaro боғлиқ бўлган бир нечта талабни, агар улар маъмурий судга тааллуқли бўлса, битта аризага (шикоятга) бирлаштиришга ҳақли. Шунини алоҳида таъкидлаш зарурки, ариза тақдим этилётганда, унга муайян иловалар ҳам берилиши керак. Бу эса МСИЮтК нинг 130-моддасида берилган. Унга кўра, белгиланган тартибда ва миқдорда давлат божи тўланганлигини; белгиланган тартибда ва миқдорда почта харажатлари тўланганлигини; аризанинг (шикоятнинг) ва унга илова қилинган ҳужжатларнинг кўчирма нусхалари жавобгарга ҳамда учинчи шахсларга юборилганлигини; арз қилинган талабларга асос бўлган ҳолатларни ва аризани (шикоятни) имзолаш ваколатини тасдиқловчи ҳужжатларни илова қилган ҳолда топшириш керак. Акс ҳолда азирани қайтатиш учун асос бўлади. Таъкидлаш жоизки, давлат божининг миқдори ҳамда иш тоифаларига кўра ажратилиши “Давлат божи тўғрисида”ги қонунда белгилаб қўйилган. Шу ўринда, маъмурий судларга тақдим этиладиган шикоят аризасидан бир амалий мисол келтиришни мақсадга мувофиқ деб топдик.

Ишни кўрувчи судлар ҳамда судьялар таркиби. МСИЮтК нинг 28-моддасига кўра, қоида тариқасида, маъмурий судларга тааллуқли ишлар биринчи инстанция судлари сифатида Туманлараро маъмурий судларда кўриб чиқилади. Шунингдек, Инвестиция низолари бўйича йирик инвесторнинг, рақобат тўғрисидаги ишлар бўйича томонларнинг хоҳишига кўра ушбу тоифадаги ишлар бевосита Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан, қолган инвестициявий низолар инвесторнинг хоҳишига кўра, Қорақалпоғистон Республикаси маъмурий суди, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маъмурий судлари томонидан биринчи инстанция суди сифатида кўриб чиқилади. Алоҳида белгилаш жоизки, МСИЮтК нинг 30-моддасига кўра “Идоравий-норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасидан низолашиш тўғрисида”ги ишлар ҳамда “Марказий сайлов комиссиясининг қарорлари устидан низолашиш тўғрисида”ги ишлар биринчи инстанция суди сифатида тўғридан тўғри Олий Судда кўриб чиқилади. Судда ишлар якка ва ҳайъат таркибида кўрилиши белгиланган. Бу эса МСИЮтК нинг 17-18 моддаларида ўз аксини топган. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, МСИЮтК нинг 18-моддасига кўра, судга келиб тушган иш тааллуқлилиқ босқичидан ўтиб, ишни кўриш учун тайинланаётган пайтда муайян ишни кўриш учун суд таркиби судьяларнинг иш ҳажми ва ихтисослашуви ҳисобга олинган ҳолда, суд таркибини шакллантиришга суд муҳокамаси натижасидан манфаатдор бўлган шахсларнинг таъсир кўрсатиши истисно этиладиган тартибда, автоматлаштирилган ахборот тизимидан фойдаланган ҳолда шакллантирилади. Бунда, ишни кўришга тайинланаётган, суд таркиби шакллантирилаётган вақтда мазкур ишни ҳар томонлама ҳолислик асосида, қонун ҳужжатларини тўғри қўллаган ҳолда ҳал этадиган шу ихтисослик бўйича муайян тажрибага эга бўлган судьяга (судьялар таркибига) иш топширилади. Яна эътиборг молик жиҳати шундан иборатки, ишни кўриш бир судья ёки суд таркиби томонидан бошландими, шу иш айлана

ResearchGate

TOGETHER WE REACH THE GOAL

IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 7,245

VOLUME 7, ISSUE 2, 2024

айнан шу судья ёки суд таркиби томонидан кўриб чиқилиши ҳар жиҳатдан мақсадга мувофиқдир. Чунки, иш материаллари, ишнинг ҳақиқий ҳолати, тарафларнинг кўрсатмалари билан у ҳаммадан кўра яхшироқ таниш бўлади. Бироқ бу қоида судья ёки судьялардан бири Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекснинг 21-25 моддаларида белгиланган тартибда ўзини ўзи рад қилган ёки судьяни рад қилиш ҳақида ариза берилган ва бу қаноатлантирилган тақдирда ёхуд судья йўқлиги сабабли ишни кўриш имкони бўлмаган тақдирда алмаштирилиши мумкинлигини истисно этмайди. Бундай ҳолларда гарчи ишни кўриш бошқа судья ёки судьялар ҳаёти томонидан бошланган бўлишига қарамасдан ишни кўриш бошқа судья ёки судьялар таркиби томонидан қабул қилиб олиниб, мазмунан кўриш якунига етказилади. Судья ёки судьялар ҳайъати таркиби ўзгарганидан кейин, яъни судья алмаштирилганидан сўнг ишни кўриш бошидан бошланади.

Ишни кўришда иштирок этувчи(раислик қилувчи) судьяларнинг яққа ҳамда ҳайъатда ишларни кўриб чиқишлари белгиланганлидан келиб чиқиб шуни айтиш жоиз бўладики, қоида тариқасида ишлар биринчи инстансия сифатида туманлараро маъмурий судларда, ўрта бўғин судларида кўриладиганда бир рафар, Олий Судда кўриладиганда эса ҳайъат таркибида 3 нафар судьядан иборат таркибда ишни кўриши белгиланган. Буни озгина юқорида норма мазмунини таҳлил қилганда ҳам кўриб чиқдик. Яна бир жиҳатни ёддан чиқармаслик керак, судьяни ёки ҳайъат таркибини алмаштириш билан боғлиқ барча хатти-ҳаракатлар ажрим чиқарган ҳолда амалга оширилади.

Муддатлар билан боғлиқ хусусиятлар. Судга мурожаат қилиш муддатлари 3 та турга ажратилади:

- 6 ойлик муддат(МСИЙтК нинг 23-бобига кўра маъмурий орган томонидан қабул қилинган ҳужжатлар ёки улар мансабдор шахсаларнинг хатти-ҳаракати юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларда);
- 10 кунлик муддат(давлат ижрочисининг қарорлари билан боғлиқ низоларда, қарорни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги аризалар учун);
- Дархол(сайловга оид низолар учун мурожаат қилишда)

Шунингдек, ишни маъмурий судларда кўриб чиқиш учун ажратилган муддатларни ҳам алоҳида эътиборга олиш зарур. Қоида тариқасида маъмурий судларда низолар бир ойлик муддатда, агар алоҳида ўрганиш талаб этиладиган бўлса, яна шунча муддатга узайтирилган ҳолда кўриб чиқилиши керак. Ишни мазмунан кўриб чиқиш натижалари бўйича МСИЮтК нинг 7-моддасида ҳамда 154-158 моддаларида назарда тутилган асослар ва тартибда ҳал қилув қарори қабул қилинади. Шунингдек, ишни мазмунан кўриб, ҳал этмайдиган масалалар юзасидан суд ажрими қабул қилинади. Шуниси аҳамиятлики, Маъмурий суд ишларини юртиш тўғрисидаги кодекснинг 155-моддасида белгиланишича, ҳал қилув қарорини қабул қилиш жараёни ишнинг якуни бўйича сўнгги нуқтани кўювчи асос саналади. Шунинг учун ҳам суднинг ҳал қилув қарори алоҳида хонада (маслаҳатхонада) қабул қилинади. Мазкур нуқтанинг аҳамияти шундаки, судьялар мустақил ҳолда ҳал қилув қарорини қабул қилар эканлар, сўнгги онда ички ишончдан фойдаланган ҳолда ишга якуний нуқтани кўядилар. Агар

иш хайъатда кўриладиган бўлса, бундай ишлар қоида тарикасида, Олий Судда ишлар биринчи бора кўриб чиқиладиган бўлса, шунингдек, апеллатсия ва кассатсия инстанцияда кўриб чиқилётган бўлса, ҳал қилув қарори судьялар маслаҳати сирини сақлаш таъминладиган шароитларда, суд мажлисида иштирок этаётган судьялар томонидан кўпчилик овоз билан қабул қилинади. Кодексда ёзилишича, суд ҳал қилув қарорини қабул қилаётган маслаҳатхонада фақат ишни кўриб чиқаётган суд таркибига кирадиган судьялар бўлиши мумкин, ишда иштирок этмаган, ишни кўришда қатнашмаган судьянинг ҳал қилув қарорини қабул қилиш жараёнида ҳозир бўлиши мумкин эмаслиги қатъиян белгиланган. Ундан ташқари, судья(судьялар)томонидан ҳал қилув қарори қабул қилинаётган пайтда ҳал қилув қарорини қабул қилиш хонасига бошқа шахсларнинг кириши, шунингдек суд таркибига кирмайдиган шахслар билан мулоқотда бўлишнинг бошқа усуллари тақиқланади. Бу суднинг фаолиятини, судьяларнинг мустақиллига даҳл қилувчи хатти-ҳаракат деб баҳоланади ҳамда жавобгарликка сабаб бўлади. Судьялар ҳал қилув қарорини қабул қилиш чоғидаги муҳокама мазмуни тўғрисидаги, суд таркибига кирган айрим судьяларнинг нуқтаи назари ҳақидаги маълумотларни бирор-бир шахсга хабар қилишга, судьялар маслаҳати сирини бошқа усулда ошкор қилишга ҳақли эмас.

Ҳал қилув қарор устидан шикоят қилиш ҳамда уни ижрога қаратиш. Шуниси эътиборга моликки, ҳал қилув қарори устидан шикоят қилувчилар тоифаси 2 турга бўлинади. Була манфаатдор шахслар: тарафлар, учунчи шахслар, гувоҳлар, одил судловни амалга оширишга кўмаклашувчи шахслар ва бошқалар биринчи томондан бўлса, иккинчи томондан Ўзбекистон Республикаси Бош Прокуратураси тизимига кирувчи Прокуратура органларининг прокурорлари ва уларнинг ўринбосарлари ҳисобланади. МСЙТК нинг 165-моддада айнан белгиланишича, ҳал қилув қарори, агар унинг устидан апеллатсия тартибида шикоят қилинмаган (протест келтирилмаган) бўлса, у қабул қилинган кундан эътиборан бир ой ўтгач, қонуний кучга киради, яъни суднинг қайсидир манфаатдор шахси апеллатсия шикояти билан судга мурожаат қилган бўлса, бу ҳал қилув қарорини кучга киришини истисно этувчи ҳолар саналади. Юқорида айтилганидек ҳал қилув қарори устидан икки хил тоидадаги сунектлар шикоят қилишлари мумкин. Манфаатдор шахслар апеллатсия шикояти билан, прокурорлар эса апеллатсия протести билан мурожаат қилишлари мумкин бўлади. Апеллатсия шикояти (протести) берилган тақдирда ҳал қилув қарори, агар у бекор қилинмаган бўлса, апеллатсия инстанцияси суднинг қарори қабул қилинган кундан эътиборан қонуний кучга киради.

Иш юритишни тўхтатиб туриш асослари.

Маъмурий судларда ариза иш юритувга қабул қилинганидан бошлаб, маъмурий суд иш юритиш протесси бошланиб, иккала томон: суд ва иштирокчиларда ҳам муайян ҳуқуқ ва мажбуриятларни юзага келтиради. Мазкур ҳуқуқ ва мажбуриятлар, ҳолатларнинг энг муҳимларидан бири бу, иш юритишни тўхтатиб туриш саналади. Маъмурий судларнинг асосий мақсадларидан келиб чиқиб, келгусида таҳлил қилинадиган жиҳат ушбу мақсад ва вазифаларни таъминлаб берадиган асосий институтлардан бири саналади.

Қайд этилганидек, маъмурий судга қабул қилинган аризалар бўйича иш юритиш бошланиб, юзага келган сабаблар туфайли суд иш юритувини давом эттиришнинг имкони бўлмаслиги оқибатида суд иш юритишни тўхтатиб туришга тўғри келади. Шунингдек, шундай ҳолатлар

юзага келадик, биринчи ҳолатда судда шу ишнинг қонуний ҳал этилиши учун керакли бўлган ҳамда ҳал этишга тўқинлик қиладиган асослар мавжуд бўлади, бундай вазиятда суд иш юритишни тўхтатишга мажбур бўлади; иккинчи ҳолатда эса юзага келган ҳолатнинг мазмунидан шу ҳолатни бартараф этмасдан ҳам иш юритишни қонуний ва адолатли ҳал этишнинг имконияти сақланиб қолган бўлади. Суд эса бундай ҳолларда иш юритишни тўхтатиб туришга ҳақли бўлади.

Юқоридаги мулоҳазадан маъмурий судлар томонидан иш юритишни тўхтатиб туриш икки турдаги ҳолатларда амалга оширилиши ҳақидаги хулосани келиш мумкин бўлади:

1. Иш юритишни тўхтатиб туриш шarti;
2. Иш юритишни тўхтатиб туриш ҳуқуқи.

Аввало, иш юритиш тўхтатиб турилиши шарт бўлган асослар ҳақида сўз кетса, бу ҳолатлар МСИЙтК нинг 99-моддасида санаб ўтилганлигини қайд этиш зарур. Улар қуйидагилар:

- мазкур ишни Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди, фуқаролик ишлари бўйича суд, жиноят ишлари бўйича суд, маъмурий суд ёки иқтисодий суд томонидан кўрилатган бошқа иш ёки масала юзасидан, шунингдек тергов ҳаракатлари олиб борилаётган иш ёки масала юзасидан қарор қабул қилингунига қадар кўриш мумкин бўлмаганда;
- ишда иштирок этувчи шахс бўлган фуқаро вафот этганда, агар низоли ҳуқуқий муносабатлар ҳуқуқий ворисликка йўл кўйса;
- ишда иштирок этувчи шахс бўлган фуқаро муомала лаёқатини йўқотганда иш юритиш тўхтатиб турилиши зарур.

МСИЙтК нинг 100-моддасида қайд этилишича, суд қуйидаги ҳолларда иш юритишни тўхтатиб туришга ҳақли:

- суд томонидан экспертиза тайинланганда;
- ишда иштирок этувчи шахс бўлган юридик шахс қайта ташкил этилганда;
- аризачи бўлган фуқаро давлат мажбуриятини бажариш учун жалб қилинганда.

Маъмурий низо бўйича судга мурожаат қилган шахсларнинг (жисмоний ҳамда юридик) протессуал ҳуқуқларини таъминлашга ҳамда юзага келиши мумкин бўлган қонун бузилиши ҳолатларини имкон қадар олдини олишга қаратилган. Дейлик, ишда иштирок этувчи шахс бўлган фуқаро муомала лаёқатини йўқотганда, иш юритиш тўхтатиб турилиши шарт бўлиб, ушбу шахснинг вакили иш юритишга киришгунига қадар ҳеч қандай протессуал ҳаракатлар амалга оширилмаслиги ҳам шартдир. Бу эса маъмурий судда шахснинг ҳуқуқ ва манфаатларини самарали таъминлаш усулидандир.

Хулоса.

Хулоса қиладиган бўлсак, маъмурий-ҳуқуқий низоларни кўриб чиқиш ҳамда ҳал этишда маъмурий юстициянинг муҳим турлари саналган маъмурий тартиб ҳамда суд тартиби муҳим аҳамият касб этади. Маъмурий юстициянинг суд тартибининг бутун моҳиятини очиб беришда Ўзбекистон Республикасида Маъмурий судлар асосий майдонга чиқади. Маъмурий

судлар 2017-йилда бошлаган ўз фаолиятлари давомида муайян қонун ҳужжатларига кўра бир қатор ўзгартириш ҳамда тузатишларга юз тутган бўлсада, ҳозирги кунга келиб анча такомиллашди дея оламиз. Шунингдек, маъмурий судлар соҳасида амалга оширилган ҳар бир ўзгариш ҳамда янгилик фақат ва фақат жисмоний ва юридик шахсларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини муҳофаза қилишга, химоя қилишга ҳамда бузилган буқуқларини таъминлашга қаратилган. Бу ўринда биринчи инстанция судлари сифатида Қуйи судларнинг ҳам ўрни бекиёсдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Муқаддима. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023-й., 03/23/837/0241-сон// <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. Ш.Мирзиёев
3. Административе жустисе ас а фиелд оф студй. Marc Hertogh (ed.), Richard Kirkham (ed.), Robert Thomas (ed.), Joe Tomlinson (ed.). Online ISBN:9780190903091, Print ISBN: 9780190903084. Oxford University Press. 2021.
4. Маъмурий ҳуқуқ ва протсесс. С.Муратаев, Б.Мусаев ва Д.Артиков.
5. Ҳожиёв Э.Т. Administrative law. Textbook for professional colleGES, Science, 2010. P. 204
6. Нематов, Н. (2020). WOULD THE NEW ADMINISTRATIVE COURT SYSTEM BE MILESTONE TO CHANGE POST-SOVIET ADMINISTRATIVE LAW IN UZBEKISTAN?. Review of law sciences, (4), 16-20. doi: 10.24412/2181-1148-2020-4-16-20
7. Муаллифнинг қарашлари.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 21-февралдаги “Ўзбекистон Республикаси суд тизими тузилмасини тубдан такомиллаштириш ва фаолияти самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–4966-сон фармони (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 29.09.2017 й., 06/17/5195/0033-сон).
9. Ўзбекистон Республикасининг 2018-йил 8-январдаги “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги ЎРҚ–457-сон қонуни. (Кучга кириш санаси 10.01.2019. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.01.2018-й., 03/18/457/0525-сон).
10. Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 25 январдаги “Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексини тасдиқлаш ҳақида”ги ЎРҚ–462-сон қонуни (Кучга кириш санаси 01.04.2018. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.01.2018-й., 03/18/462/0626-сон).
11. <https://public.sud.uz/report>
12. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат божи тўғрисида”ги Қонуни. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 07.01.2020-й., 03/20/600/0023-сон <https://lex.uz/docs/-4680944>